

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО
Факультет дошкільної і початкової освіти імені Валентини
Волошиної Кафедра початкової освіти

Кваліфікаційна робота

на тему: «Формування здоров'язбережувальної компетентності учнів
початкової школи в країнах Європейського Союзу»

Студентки 2 курсу МАП групи
Галузі знань : 01 Освіта / Педагогіка
Спеціальності : 013 Початкова освіта
Бузук Валерії Олександрівни

Використання чужих ідей, результатів
і текстів мають посилання на
відповідне джерело

(підпис) (ініціали, прізвище)

Науковий керівник:

Олійник Наталія Анатоліївна,

Розширена шкала

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS

Члени комісії _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

План

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи формування здоров'язбережувальної компетентності учнів початкової школи в країнах європейського союзу	38
1.1. Проблеми забезпечення здоров'язбережувальної компетентності у науковому знанні.	7
1.2.Розв'язання проблеми здоров'язбереження у світовому вимірі..	13
1.3.Вплив соціально-економічних, психолого-педагогічних чинників на формування здоров'язбережувальної компетентності в молодших школярів.	29
РОЗДІЛ 2. Педагогічні засади формування здоров'язбережувальної компетентності учнів початкової школи в країнах європейського союзу	74
2.1Пріоритетні напрями державної політики Європейського Союзу щодо формування здоров'язбережувальної компетентності учнів початкової школи..	39
2.2.Заходи щодо забезпечення здоров'язбережувальної компетентності учнів початкової школи	43
2.3Організаційно-педагогічні особливості формування здоров'язбережувальної компетентності учнів початкової школи в Україні.	56
2.4. Рекомендації щодо творчого використання та адаптації в Україні конструктивних ідей досвіду Європейського	68

Союзу.....	
ВИСНОВКИ	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	79
ДОДАТКИ	86

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Стан здоров'я дітей завжди залишається в центрі уваги світової громадськості, адже він є одним з головних індикаторів національної безпеки держави. Формування ціннісного ставлення до здоров'я молодого покоління є першочерговим завданням освіти по всьому світу. З метою покращення стану здоров'я молоді в країнах Європи було створено «Європейську мережу шкіл сприяння здоров'ю», з метою формування та розвитку здоров'язбережувальної компетентності дітей.

Основні підходи до збереження та зміцнення здоров'я підростаючого покоління в Україні відображено в таких документах: державному проекті «Здоров'я через освіту» (2006 р.); Національній програмі виховання учнів 1-12 класів (2007 р.); концепції державної програми «ЄОздоровлення.» (2023 р.); Законі України «Про охорону дитинства» (2008 р.); державна програма «Громадське здоров'я» на 2022-2025 року (2022 р.); стратегії ВООЗ «Здоров'я - 2025» (2021 р.), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2032 р. (2022 р.).

Окремим аспектом здоров'яспрямованої діяльності шкіл сприяння здоров'ю присвячено велику кількість праць вітчизняних та зарубіжних науковців: формування культури здоров'я та цілісного ставлення до здоров'я на теоретичному та практичному рівнях розглядали такі дослідники, як О.

Яременко, О. Єжова, І. Сімоні, Б. Войнаровська В. Горащук, С. Кириленко, А. Маджуга, Ю. Гавриленко, О. Дубогай, С. Жупанін, С. Лапаєнко, О. Мельник, А. Турчак О. Шиян та інші; Суттєвий внесок у дослідження Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю здійснили зарубіжні науковці М. Баргер, Г. Бейз, Т. Вільямс, Дж. Карскі, А. Кравацкі, Д. Рівет, П. Паулюс, В. Сімовська, Г. Стумарова.

Не дивлячись на багаточисельні дослідження, на сьогоднішній день стан здоров'я молодого покоління залишається в центрі уваги соціально-економічної політики країн Європейського Союзу, зокрема у сферах охорони здоров'я та освіти. Саме це і обумовило вибір теми дослідження: «Формування здоров'язбережувальної компетентності учнів початкової школи в країнах Європейського Союзу». Для дослідження даної теми було обрано країни: Польща, Угорщина та Чехія.

Мета дослідження – з'ясувати педагогічні засади формування здоров'язбережувальної компетентності молодших школярів у країнах Європейського Союзу та визначити можливості використання прогресивного європейського досвіду в Україні.

Відповідно до теми й мети визначено такі завдання дослідження:

1. На основі аналізу наукових джерел з'ясувати сутність базових понять дослідження та визначити чинники, що впливають на формування здоров'язбережувальної компетентності учнів початкової школи
2. Окреслити нормативні та педагогічні засади формування здоров'язбережувальної компетентності учнів початкової школи в країнах Європейського Союзу
3. Розкрити педагогічні засади формування здоров'язбережувальної компетентності учнів початкової школи в Україні

4. Визначити можливості використання прогресивного європейського досвіду здоров'язбережувального виховання молодших школярів в Україні.

Об'єкт дослідження – здоров'язбережувальна компетентності молодших школярів країнах Європейського Союзу.

Предмет дослідження – нормативні та педагогічні засади формування здоров'язбережувальної компетентності молодших школярів у Європейських країнах.

Для розв'язання поставлених завдань, досягнення мети використано комплекс методів наукового дослідження:

1) теоретичні – аналіз, узагальнення психологічної, педагогічної та науково-методичної літератури для з'ясування сучасного стану досліджуваної проблеми; формулювання висновків;

2) емпіричні – дослідження процесу формування здоров'язбережувальної компетентності учнів молодшої школи;

3) статистична обробка даних для узагальнення та систематизації результатів дослідження, забезпечення переходу від якісних характеристик до їх кількісного виразу.

Експериментальна база дослідження. Експериментальна робота здійснювалась протягом 2022-2023 рр. на базі КЗ «Вінницький ліцей № 19» ВМР.В експерименті брали участь учні 1 та 4 класів.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає у тому, що теоретично проаналізовано стан досліджуваної проблеми в учнів початкових класів.

Практичне значення полягає в тому, що отримані результати можуть застосовуватися в практичній діяльності педагогів молодшої школи під час

формування здоров'язбережувальної компетентності учнів.

Апробація результатів дослідження здійснювалась: на VI Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами». (27 квітня 2023 р. Вінниця), X Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія і практика сучасної науки та освіти» (9-10 листопада 2023 р. Львів).

Публікації:

1. Бузук Валерія, Олійник Наталія. Сучасні методи та засоби організації уроку фізичної культури за стандартами НУШ. матер. конф. VI Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами», 2023.Вінниця. С. 104-107.

2. Бузук Валерія, Олійник Наталія. Особливості формування навичок здорового способу життя в учнів молодших класів. матер. конф. X Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія і практика сучасної науки та освіти», 2023 р. Львів.С. 63- 67.

Структура роботи.Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, який містить найменування, додатків. Повний обсяг роботи становить 90 сторінок, з яких основного тексту – 80 сторінки.

ВИСНОВКИ

На основі аналізу про основи формування здоров'язбережувальної компетентності учнів початкової школи Європейського Союзу, ми дізнались, що в таких країнах як Польща, Чехія та Угорщина до питання про здоров'я учнів, підходять повноцінно і формування відбувається з малечку а в школі використовують різні методики та програми. Пріоритетні напрями державної

політики Європейського Союзу щодо формування здоров'язбережувальної компетентності учнів початкової школи наступні:

- 1) забезпечення здоров'язбережувального середовища;
- 2) розроблення навчальних планів з урахуванням необхідності формування здоров'язміцнювальної компетентності;
- 3) взаємодія із батьками та соціальна адаптація молодших школярів;
- 4) здійснення здоров'яспрямованої діяльності.

Найвищим етапом щодо формування здоров'язбережувальної компетентності учнів початкової школи Європейського Союзу належить збереженню та зміцненню здоров'я молодших школярів, сучасній шкільній інфраструктурі. Вона впроваджує найбільш ефективні здоров'язбережувальні технології навчання та інноваційні спортивно оздоровчі програми, інші програми, які направлені на всебічний розвиток особистості молодшого школяра та формування й збереження його здоров'я.

Розглянули особливості діяльності Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю в країнах Європи. Проект Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю передбачає активну діяльність медичних працівників у роботі навчального закладу, і не лише в сфері медичних оглядів та профілактичних заходів, оскільки йдеться ще й про співпрацю з колективом навчального закладу у формуванні ціннісного ставлення до здоров'я, у пропаганді гігієнічних знань, у проведенні оздоровчих заходів, моніторингу учнів та вчителів, навчально-виховного процесу і навколишнього середовища (фізичного та соціального). Що стосується санітарно-гігієнічних умов діяльності шкіл сприяння здоров'ю, то вони відповідають національним стандартам країн.

Висвітлили особливості формування здоров'язбережувальної

компетентності учнів початкової школи в Україні. Метою використання здоров'язбережувальних технологій у роботі вчителя початкових класів є формування гармонійно розвиненої особистості учнів, що включає основні сфери взаємодії людини з природою та суспільством без шкоди своєму здоров'ю та здоров'ю оточуючих. Виходячи з поставлених цілей, основними завданнями використання здоров'язберігаючих технологій у роботі вчителя початкових класів є навчання учнів не шкодити та не погіршувати своє здоров'я, виховання загальної культури здоров'я та здорового способу життя, культури тіла і духу, формування цінностей здоров'я особистості.

Розробили рекомендації педагогам, щодо формування здоров'язбережувальної компетентності молодших школярів. Вміле поєднання розумового та фізичного навантаження, профілактика втоми та перевтоми є важливими сторонами роботи вчителя початкових класів. Для ефективнішого розгортання здоров'язбережувальних технологій на уроках і в позаурочний час необхідно вміти застосовувати низку здоров'язбережувальних освітніх технологій: педагогіку співробітництва, рівень розподіленого рівня навчання.

Змістові засади діяльності навчального закладу визначаються як спрямованість навчального процесу на формування системи наукових знань, практичних вмінь і навичок та способів діяльності, якими повинен оволодіти учень у процесі навчання.

Змістові засади залежать від рівня розвитку науки, техніки та економіки країни, національних особливостей системи освіти, суспільних потреб та політики керівних органів країни. Змістові засади відображені в навчальних планах, програмах, в позанавчальній роботі тощо. Європейська мережа шкіл сприяння здоров'ю є одним з провідних організаційних об'єднань навчальних закладів з питань здоров'яспрямованої діяльності, яка забезпечує загальноєвропейську базу для зміцнення і збереження здоров'я дітей, підлітків та молоді в кожній окремій країні регіону.

Україна активно сприйняла світові тенденції щодо поліпшення стану здоров'я населення через освіту.

Формування здоров'язбережувальної компетентності передбачає, що учні розвивають навички збереження та підтримки власного здоров'я та ставляться до нього з увагою і дбайливістю. Для досягнення цієї мети важливо виконувати такі завдання: *формування знань про здоров'я і здоровий спосіб життя; розвиток базових рухових навичок, мотивація до дбайливого ставлення до здоров'я, виховання потреби у здоров'ї та самостійного прийняття рішень, набуття особистого здоров'язбережувального досвіду*: Учні мають виробити власні стратегії для збереження свого здоров'я, враховуючи їхні особисті потреби та стан здоров'я.

Проведене дослідження не охоплює всіх аспектів досліджуваної проблеми. Потребують дослідження питання підвищення кваліфікації вихователів, батьків, вчителів у формуванні навичок здорового життя дітей; використання інноваційних технологій у процесі здоров'язбережувального виховання учнівської молоді.

Список використаних джерел

1. Адеєва О. В. Підготовка майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Одеса, 2018. 210 с.
2. Бахмат Н. В. Формування здорового образу життя та фізичний розвиток молодших школярів в Новій українській школі. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2021. № 3 (107). С. 346–363. URL: https://repository.sspu.edu.ua/-itstream/123456789/11709/1/Bakhmat_formuvannia.pdf.
3. Безверхий О. С. Методика діагностики саморегуляції молодшого школяра. *Практична психологія та соціальна робота*. 2014. № 12. С. 36-45.
4. Бережна Т. І. Здоров'язбережувальне середовище у навчальному закладі – шлях збереження і зміцнення здоров'я учнів. Кіровоград : ФОП Александрова М. В., 2012. С. 13-18.
5. Бережна Т. Створення здорового середовища навчального закладу

як шлях збереження і зміцнення здоров'я учнів. *Рідна школа*. 2012. № 1-2. С. 44-47.

6. Бережна Т., Карленко Н. Формування здоров'язбережувального освітнього середовища: обґрунтування стратегії. *Рідна школа*. 2017. №9-10. С. 96-99.

7. Бесєдіна А. А. Етапи розвитку Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю. *Вісник післядипломної освіти*. 2013. Вип. 9 (22). Ч. 1. С. 62-69.

8. Бесєдіна А. А. Особливості функціонування національних шкіл сприяння здоров'ю країн східної Європи. *Редакційна колегія*. 2012. № 2. С. 66-68.

9. Блонова Т. М. Сучасні підходи до формування здоров'язбережувальної компетентності в учнів закладів освіти. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. С. 268-273.

10. Богданова І. М. Технології в освіті: теоретико-методологічний аспект [Текст] / І. М. Богданова; Акад. пед. наук України, Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. - О. : [б.в.], 1999. - 146 с.

11. Богініч О. Л. Сутність здоров'язберігаючого середовища у життєдіяльності дітей дошкільного віку. *Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка*. 2018. Випуск XVII – XVIII. С. 191-199.

12. Бойченко Т. Валеологія – мистецтво бути здоровим. *Здоров'я та фізична культура*. 2015. № 2. С. 1-4.

13. Бойченко Т. Є. Валеологія в сучасній системі гуманітарної науки та освіти. *Філософські проблеми гуманітарних наук*. 2014. № 3. С. 82-92.

14. Бойченко Т. Зasadичні принципи неперервної валеологічної освіти в Україні. К., 2010. 24 с.

15. Бухановська Т. М., Мальцева Л. О., Андрейчин Л. В. Стан здоров'я сучасних школярів, шляхи його збереження та поліпшення. *Україна. Здоров'я нації*. 2012. № 1. С. 44-50.

16. Вакуленко О.В. Здоровий спосіб життя як соціально-педагогічна умова становлення особистості: Дис.канд. пед. наук. – К., 2008. – 259 с.
17. Вакуленко О. Формування здорового способу життя. К., 2010. 167 с.
18. Ващенко О.М., Свириденко С., Чорновіл О. Абетка харчування 1-4 класи. Тернопіль: Мандрівець, 2011. С. 120-134.
19. Ващенко О.М. Особливості побудови здоров'язбережувального освітнього середовища початкової школи/ О. М. Ващенко // Здоров'я та фізична культура. – 2014. – №4 (292). – С. 2–9
20. Вільчковський Є. С. Система фізичного виховання молодших школярів. К. : Інститут змісту і методів навчання, 2018. 230 с.
21. Гончаренко М. С. Валеологічні аспекти формування здоров'я у сучасному освітянському процесі. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2016. № 12. С. 39-43.
22. Горащук В. П. Культура здоров'я – новий сучасний напрям формування здорового покоління. К. : Інститут інноваційних технологій і змісту освіти, 2016. С. 184-189.
23. Грицай Ю.О. Використання здоров'язберігаючих технологій в навчальній діяльності школярів : навчальний посібник. Миколаїв, 2012. 181 с
24. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. – 2011. – № 7. – С. 1–18. 18
25. Денисенко Н. Ф. Через рух до здоров'я дітей. Тернопіль : Мандрівець, 2019. 88 с.
26. Дженсен Б. Б. Школи сприяння здоров'ю в Данії: дійовий компетентний підхід до навчання здоров'ю. Екологічне громадське здоров'я: від теорії до практики. Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2012. С. 152-161.
27. Доля Т. М. До питання феномену здоров'язбережувального

середовища початкової школи / Т. М. Доля // Науковий вісн

28. Дубинка Л. Хмарна А. Умови формування здоров'язбережувального освітнього простору в Школі сприяння здоров'ю. *Рідна школа*. 2012. №7. С. 61-66.

29. Дубогай О. Д. Фізкультура як складова здоров'я та успішного навчання дитини. К. : Шкільний світ, 2016. 128 с.

30. Дубогай О. Д. Навчання в русі: Здоров'язберігаючі педагогічні технології в початковій школі. К. : Шкільний світ : Вид. Л. Галіцина, 2015. 112 с.

31. Екологічна грамотність і здорове життя: турбота про майбутні покоління. URL: <https://naurok.com.ua/post/ekologichna-gramotnist-i-zdorove-zhittya-turbota-pro-maybutni-pokolinnya>

32. Єжова О. О. Здоровий спосіб життя. Суми : Університетська книга, 2010. 127 с.

33. Єжова О. О. Теоретичні і методичні засади формування ціннісного ставлення до здоров'я в учнів професійно-технічних навчальних закладів : дис. ... доктора пед. наук : спец. 13.00.07 / Ольга Олександрівна Єжова. – К., 2013. – 468 с.

34. Єжова О. О. Школа здоров'я у країнах Східної Європи. Суми. СумДу, 2016. 288 с.

35. Єфімова В. Здоров'язбережувальна діяльність у школах здоров'я: зарубіжний досвід. URL: <http://pps.udpu.edu.ua/article/view/18798/16522>.

36. Єфімова В. М. Підготовка майбутніх учителів природничих дисциплін до формування освітнього здоров'язбережувального середовища / В. М. Єфімова // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – Бердянськ : БДПУ, 2011. – № 2.– С. 11–118.

37. Загородній В. В. Сучасні проблеми здоров'я дитячого населення

шкільного віку та шляхи її вирішення. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Вип. 129. Т. 3. Серія: Педагогічні науки: збірник. Чернігів: ЧНПУ, 2015. С. 141–144

38. Карапузова Н. Д. Здоров'язбережувальні технології у системі професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів / Н. Д. Карапузова // Педагогіка, психологія та медикобіологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2015. – №1. – С. 39–45.

39. Козак Л. В. Особистісно орієнтоване навчання як здоров'язберігаюча технологія. *Педагогічна освіта : теорія і практика. Педагогіка*. К. : Університет, 2018. № 10 (част. 2). С. 37-41.

40. Кондратюк С. М. Інтегративний підхід до виховання у молодших школярів здорового способу життя. Київ, 2013. 20 с.

41. Корягін В. М., Блавт О. З. Система фізичного виховання в освітніх установах: європейський досвід. К., 2017. 197 с.

42. Лук'янченко М. І. *Теретико-методичні засади розвитку педагогіки здоров'я на Україні*. Луганськ, 2012. 42 с.

43. Макдональд Х. Європейські школи в доквіллі, що змінюється: не втратити можливостей сприяння здоров'ю. Екологічне громадське здоров'я: від теорії до практики. Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2012. С.170-176.

44. Масюк О. Педагогічні умови формування у молодших школярів ціннісного самоставлення. *Педагогіка, психологія та медикобіологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. URL: http://www.nbuuv.gov.ua/portal/soc_gum/ppmb/texts/2007-02/07maosvs.pdf.

45. Матвієнко О. Організаційно-педагогічні умови формування ціннісного ставлення до здоров'я у дітей молодшого шкільного віку. *Рідна школа*. 2013. №11. С. 45-48.

46. Мешко Г. Формування здоров'язбережувального освітнього середовища як аспект діяльності керівника загальноосвітнього навчального

закладу. Науковий вісник Ужгородського Університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». 2017. Вип. 1 (40). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2017_1_42.

47. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/246688428>. 11. Нова українська школа: ключові компетентності. URL: <https://uied.org.ua/novaukrayinska-shkola-klyuchovi-kompetentnosti/>.

48. Омельченко С. О. Педагогіка здоров'я. Слов'янськ : Вид. центр СДПУ, 2019. 205 с.

49. Оржеховська В. М. Здоров'язбережувальне навчання і виховання: проблеми, пошуки. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2017. Вип. 10. С. 461-466.

50. Оржеховська В. М. Педагогіка здоров'я. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2010. №1 (3). С. 101-107.

51. Пакушина Л. З. Компоненти валеологічної грамотності у структурі валеологічної культури особистості. *Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2010. Випуск 16. С. 202-206.

52. Поліщук Н. М. Здоров'язберігаюча компетентність особистості: сутність, структура / Н. М. Поліщук // *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. праць. – Київ–Вінниця, 2012. – Вип. 33. – С. 32–36.

53. Полулях А. В. Організаційно-педагогічні умови формування здорового способу життя підлітків у школах нового типу. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2013. № 13. С. 118-120.

54. Рекомендації вчителям початкових класів щодо організації навчально-виховного процесу та реалізації нових навчальних програм згідно Державних стандартів у 2012/2013 н.р. Київ, 2012. С. 12–19

55. Сливка Л. Організація здоров'язберігаючого середовища молодшого школяра: теоретичні й практичні аспекти. *Гірська школа українських Карпат*. 2014. № 11. С. 44-47.

56. Солопчук М. С., Заїкін А. В, Солопчук Д. М. Сучасні вітчизняні та зарубіжні підходи до формування здорового способу життя школярів. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2016. №10. С. 72-79.

57. Федій О. А. Підготовка педагогів до використання засобів естетотерапії: теорія і практика : [монографія] / Ольга Андріївна Федій. – Полтава: ПНПУ, 2009. – 404 с. – (авт. – 27, 3 др. Арк.).

58. Федорченко Т. Є. Соціально-педагогічні засади профілактики девіантної поведінки школярів в умовах соціокультурного середовища [Текст] : монографія / Т. Є. Федорченко ; Ін-т пробл. виховання Акад. пед. наук України,. - Черкаси : Чабаненко, 2009. - 357 с.

59. Фуртак І. І., Грицко Р. Ю. Напрямки розвитку громадського здоров'я в Україні. *Педагогіка здоров'я: збірник наукових праць*. 2017. № 1. С. 553-556.

60. Хохлова Л. А. Особливості діяльності шкіл сприяння здоров'ю з формування у середовищі школярів здорового способу життя. *Вісник*. 2010. № 13. С. 312-315.

61. Egészség-megőrző és Betegség-megelőző Mentálhigiénés Programok [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.c3.hu/~droginform/egeszmental.html> (угорськ)

62. Gajdošová J. Doplnkové metody podpory zdraví [Electronic resource] / J. Gajdošová. – Brno, 2009. – 84 s. – Access mode : http://is.muni.cz/th/56166/pdf_m/DP.Gajdosova.pdf (чеськ.)

63. Organizacja i realizacja edukacji zdrowotnej w szkole. Poradnik dla dyrektorów szkół i nauczycieli / Praca zbiorowa pod redakcją Barbary Woynarowskiej. – Warszawa : Osrodek Rozwoju Edukacji, 2011. – 199 s.

(польськ.)

64. Megelőzés es egészségfejlesztés. Elméleti bevezető [Electronic resource]. – Access mode : http://www.placc.hu/var/files/MK7>Ifjusagugy_10-Megelozes.pdf (угорськ.)

65. Szesciolatku, nie trac roku – oferta szkol [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.archiwum.portaledukacyjny.krakow.pl/index.php?type=szesciolatki&action=oferty&id=382> (польськ.)